

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

АГІОГРАФІЧНА ПОЕЗІЯ свт. ІОАНА МАКСИМОВИЧА В КОНТЕКСТІ ДУХОВНИХ ТРАДИЦІЙ ІСИХАЗМУ

Міжконфесійні протистояння в Україні барокової доби, посилення уваги до агіографічної спадщини в католицьких колах спонукали православних ієрархів стати на захист православних святих, відновивши серед народу інтерес до житійних текстів. За визначенням В. Перетца, завданням агіографів XVII-XVIII ст. стає прагнення «убрати старий матеріал у нові шати, які відповідали літературно-естетичним вимогам доби»¹. З цією метою створюються, зокрема, «Книги житій святих» свт. Димитрія Туптала, агіографічні драми на зразок «Алексій, Божій чоловік».

У поетичній творчості представників Чернігівського літературно-філософського кола другої половини XVII-початку XVIII ст. (Лазаря Барановича, Варлаама Ясинського, Димитрія Туптала, Іоана Максимовича) також з'являються нові інтерпретаційні моделі житій святих. Митці репрезентують цілий корпус віршів, у яких пристосовано «житійну спадщину... до нових ідейних і стильових потреб»². Таким чином, формується новий різновид барокової поезії, котрий, на думку Р. Радішевського, постає «у руслі потреб творення нової агіографії»³.

Яскравими зразками агіографічної поезії є вірші із книги «Алфавит собраний, римами сложеный...» архієпископа Іоана Максимовича, котра, як і в цілому його творча спадщина, привернула увагу літературознавців лише на межі XX – XXI ст., про що свідчать дослідження Л. Ушкалова, В. Шевчука, О. Зосімової, О. Засько, С. Демченко. Однак дослідників цікавлять переважно вірші-притчі на античну тематику. Агіографічні вірші, що складають переважну частину книги «Алфавит», залишаються поза межами їхніх розвідок.

Одним із провідних мотивів агіографічної поезії, як і житійної літератури в цілому, є мотив аскези. Це безпосередньо зумовлено призначенням житій – уславлення подвижництва святого, відтворення його шляху до спасіння. «Фундаментальною засадою християнської аскези, – відзначає архієпископ Ігор Ісиченко, – є виведення людини, яка стає на шлях духовного вдосконалення, поза межі комунікативних стосунків світу»⁴. Важливим фактором духовної боротьби зі спокусами стає мовчання як результат поступового «подолання вербального складника молитви»⁵. Відсторонення від матеріального світу та його комунікацій – важливий крок до містичного споглядання й поєднання з Богом. Молитовне мовчання є складовою вчення ісихазму як «способу молитовної практики»⁶, «споглядального молитовного стану»⁷, що виникло у стародавньому Єгипті III - IV ст. (прп. Макарій Єгипетський, прп. Євагрій Понтійський, прп. Іоан Ліствичник,

прп. Ісихій Синайський). Теоретичної розробки ісихазм набув у творах св. Григорія Синаїта і свт. Григорія Палами (XIV ст.). сам термін «ісихія» перекладається як *спокій, мир, тиша, мовчання, усамітнення*; в аскетичній літературі, за словами С. Хоружого, його перекладають як «безмовність, іноді – священне чи сердечне мовчання»⁸.

Духовні традиції ісихазму поширюються в Україні у XIV-XVI ст. За спостереженням Ю. Пелешенка, це відбувалося не стільки через безпосереднє ознайомлення з текстами теоретиків ісихазму, скільки через переклади й переписування рекомендованої ними теологічної літератури, й мало переважно практичний характер, тобто усвідомлювалося як спосіб індивідуального подвижництва⁹. Історію розвитку вчення ісихазму ґрунтовно прослідковано у розвідках С. Хоружого, єпископа Калліста (Уера), о. Іоана Меєндорфа, архімандрита Кипріяна (Керна) та інших. Вплив практики ісихазму на українську середньовічну літературу, зокрема аскетичну, детально досліджено у монографіях архієпископа Ігоря Ісіченка та Ю. Пелешенка.

Привертає увагу спостереження останнього про відгомони ісихастських традицій у творах Івана Вишенського¹⁰. Дослідник підкреслює, що вчення ісихастів позначилося також на творчості митців барокової доби, а саме – Ісаї Копинського, Мелетія Смотрицького, Григорія Сковороди¹¹. Додамо, що не є винятком і книга «Алфавит» архієпископа Іоана Максимовича. На жаль, питання впливу ісихазму на творчість барокових поетів на сьогодні залишається майже незайманою ділянкою у царині літературознавства. За таких обставин актуально видається розвідка, метою якої стало б дослідження проблеми впливу традицій ісихазму на українську барокову літературу, зокрема – художню спадщину свт. Іоана Максимовича.

Для духовної практики ісихазму важливим є стан молитовного мовчання. Саме лейтмотив мовчання поєднує вірші із книги «Алфавит собранный, рифмами сложенный...» архієпископа Іоана Максимовича¹²: «Агафон» (арк. 3 зв.-4), «Алимпій» (арк. 5), «Антоній» (арк. 6 зв.-7), «Іный» (арк. 12-12 зв.), «Житіє Алексія чоловіка Божія» (арк. 31-35 зв.), «Іоанн» (арк. 43), «Іоанн Дамаскин» (арк. 44-46), «Макарій» (арк. 62 зв., 63 зв.), «Нил» (арк. 67 зв.). Зауважимо, що автор, пропонуючи читачеві ісихастський метод молитви, виокремлює таку його рису, як «прагнення до здобуття стану повного спокою й мовчанки»¹³. Свт. Іоан наполягає на скороченні словесної частини молитви: «Молю же, во молитв мало глаголете...» (арк. 4). Вірянин завжди має пам'ятати настанову: «Не полезных от Бога, себе не просите» (арк. 4). Поет підкреслює, що страждання християнин має приймати «з молчанієм», котре є виявом терпіння. Останнє «зело пріятно естъ Богу» (арк. 5), є корисним для людини, оскільки сприяє поширенню добра. Так, безперечним взірцем виступає Олексій, чоловік Божий, котрий терпів знущання батьківських слуг «молчащи, // Побеждал смиренім, молитву творящи...» (арк. 32 зв.).

Пояснивши доцільність мовчання, свт. Іоан Максимович підводить реципієнта до висновку: «Любящу безмолвіе, мзда готова многа» (арк. 6 зв.). Втілення у життя настанови «Безмолвное житіе обще возлюбите» (арк. 7) матиме за наслідок зменшення ворожнечі: «Многая зело соблазнь вражда умножится, // молчанієм смиренным удоб сократится» (арк. 12). Мовчання під час сварки, утримання від «празднаго слова» дозволяє, за свт. Іоаном, «добро... пріобрести» (арк. 12 зв.). Християнин, пам'ятаючи й дотримуючись цих настанов, віднайде душевний спокій («Во молчаніи своем, покой добр обрящеш» (арк. 12 зв.)) й успіх у своїх діяннях («Держащи молчаніе, во всем преуспеет» (арк. 43)).

Дослідники ісихазму виокремлюють чотири основні значення ісихії: «усамітнення»; «духовність келії»; «повернення до себе»; «духовна убогість» (терміни єпископа Калліста (Уера). – С.Ж.)¹⁴. У вірші «Іоанн Дамаскин» (арк. 44-46) архієпископом Іоаном Максимовичем інтерпретується, зокрема, поняття «духовності келії». Автор подає історію про прихід прп. Іоана Дамаскина до

монастиря св. Сави Освяченого і його навчання у досвідченого старця, котрий у першу чергу радить дотримуватися мовчання й перебувати в келії: «Отречись чадо себе, і суетной славы. // И да ничтоже твориш волею своею, // Ниже добраго дела, ниже злаго ю. // Ни да посланіе си ко кому послеши, // Ниже слово єдино усти изречеши. // Но пребуди молчалив, не исходи с клетки, // Будеш мудрость духовну добре разумети» (арк. 44 зв.) (курсив наш. – С.Ж.).

Єпископ Калліст (Уер) підкреслює, що «ісихастом є той, хто виконує настанови авви Мойсея: «Ідїть і замкнїться у своїй келїї, і ваша келїя усього вас навчить»¹⁵. Саме з метою осягнення духовної мудрості прп. Іоана Дамаскина відіслано до келїї: «Мірскою мудростію ты невозноси, // [Буйство бо єст у Бога] духовной учися» (арк. 44 зв.). Досягнення стану духовності вимагає молитовного усамітнення у пустелі чи келїї, «суворого обмеження інформаційного простору життя»¹⁶ («Ни да посланіе си ко кому послеши...» (арк. 44 зв.)), утримання від зайвої багатослівності («Ниже слово єдино усти изречеши» (арк. 44 зв.)), відречення від спокус марнославства, фізичної, проте не духовної відстороненості від людей. Про це свідчить і той факт, що прп. Іоан Дамаскин втішає іншого ченця по смерті його брата: «По часѣ некїй инок в Лаврѣ отпед к богу, // По нем же брат по плоти имѣ печаль многу. // Яко от тяжка жалю день и ноц рыдая, // Ни питія во уста, ни снѣди прїйма. // Иоан и многими слови утѣшаше, // Всяк чловѣк єст смертен, ему повѣдаше» (арк. 44 зв.) (курсив наш. – С.Ж.).

За свт. Іоаном Максимовичем, слова втіхи не суперечать перебуванню у стані молитовного мовчання. Натомість надгробний тропар, складений подвижником на прохання страждальника («Молю тя, спиши ми пѣснь надгробну умилну...» (арк. 44 зв.)) викликає суворі докори старця: «Ты же в мѣсто печали радость днесь твориши...» (арк. 45). Епітимія, накладена на подвижника («вся проходи мыти» (арк. 45 зв.)), – ніщо, порівняно із вигнанням його з келїї («Отлучи от житія свята Іоанна, // И сотвори абїе с келїи изгнанна» (арк. 45)), котра є, за визначенням єпископа Калліста (Уера), «каркасом ісихїї», «домом молитви, святинею та місцем зустрічі людини і Бога»¹⁷.

Прп. Іоан Дамаскин передусім прагне знову віднайти цей духовний простір, що для нього тотожне поверненню до Раю («Аки бы Адам во Рай паки возвратися...» (арк. 45 зв.)). Пам'ятаючи про попередні помилки, він суворо дотримується безмовності: «Бога благодаря молчалив бывает...» (арк. 45), «Похвальными словеси не превозносился...» (арк. 45 зв.). Мовчання стає для нього станом душі, джерелом досягнення «духовной премудрости» (арк. 44). Гадаємо, у вірші свт. Іоана Максимовича домінує традиційне для аскетичної культури розуміння ісихїї як «простої тактики відходу від розмови, глаголанія як активності зайвої, що відволікає, знижує внутрішню концентрацію»¹⁸.

За спостереженням С. Хоружого, внутрішню суть ісихїї формують дві нерозривно пов'язані аскетичні методики – «зведення розуму в серце та безнастанна молитва»¹⁹. Архієпископ Іоан Максимович у вірші «Іоанн Дамаскин» пропонує читачеві дотримуватися першої із них, що окреслюється єпископом Каллістом (Уером) також як «повернення до себе»²⁰; за прп. Іоаном Ліствичником, це шлях безмовника як того, хто «єство безтілесне в змозі утримувати у межах тілесного дому»²¹.

Натомість два вірші під назвою «Макарїй» (арк. 62 зв., 63 зв.) містять настанови до безнастанної молитви. Традиції ісихазму передбачають перебування у постійному молитовному стані, задля чого, як підкреслює єпископ Калліст (Уер), «не обов'язково повторювати нескінченну кількість молитв. Існує постійна внутрішня молитва»²². Зокрема, прп. Макарїй Єгипетський повчав: «Для молитви не треба багато говорити, слід просто здійснити свої руки до неба й промовляти: “Господи! Як ти бажаєш і як Ти Сам знаєш, помилуй мене”. Якщо ж ворог здійме в душі гріховну війну, слід тільки промовляти: “Господи, помилуй”. Господь знає, що для нас корисне, і вчинить нам милість»²³.

У віршах свт. Іоана Максимовича, присвячених прп. Макарію, прочитуємо

парафрази цього повчання:

«...Немного, в молитвѣ отцы глаголетъ, // Но часто воздѣюще руцѣ свои, рцѣте: // Господи яко вѣси, хочещи, помилуй мя // Аще же брань во души, реци: призри на мя // Вѣсть Он, что ест полезно нам на спасеніе, // Дастъ по милости Своєй упокоеніе» (арк. 62 зв.);

«...егда ся молитѣ, // Немного во молитвѣ всегда глаголите. // Но вознесши во время, руцѣ на высоту, // Многочастнѣ рцѣте: Боже ты наготу // Вѣси нашу, помилуй яко сам хочещи, // Ущедри, и удовли, яко вся можещи. // Аще же брань внутреняя во души востанет, // Возопій ко Вышнему: Боже сил престаєт. // Воскорѣ, благостію потщится помощи, // Безпрестанно усердно, возопій в день в нощи. // Он Сам вся вѣдый, вѣсть, нам благопотребная, // Пошет ко спасенію вся нам угодная» (арк. 63 зв.).

Свт. Іоан наголошує на необхідності невинної молитви словами «Безпрестанно усердно, возопій в день в нощи» (арк. 63 зв.), що, на наш погляд, безпосередньо свідчить про відгомін ісихазму у його творчості, оскільки тільки в ісихії стає безнастанним молитовне звернення до Бога²⁴. Ця молитва має бути якщо не мовчазною, то, принаймні, небагатослівною («Немного во молитвѣ всегда глаголите» (арк. 63 зв.)) і обов'язково безперервною («Многочастнѣ рцѣте...» (арк. 63 зв.)). Зауважимо, що «короткій, часто проказаний молитви»²⁵ віддавав перевагу й інший представник Чернігівського літературно-філософського кола – свт. Димитрій Туптало: «Довідався я від досвідчених у богомисленні й у сердечно-умовій молитві, що теплішою й кориснішою є коротка й часто повторювана, ніж тривала, молитва...»²⁶, посилаючись на Святе Писання («...як молитесь, не проказуйте зайвого...» (мт. 6:7); «Безперестанку моліться!» (1 Сол. 5:17)) та прп. Іоана Ліствичника.

Східна аскеза «прагне осягнути цілковитий спокій, згасити індивідуалістичні волевиявлення особи, піднести її до відчуття Божої присутності, за котрої стають непотрібними звичайні акти комунікації та пов'язана з ними дискурсивна діяльність»²⁷. Саме до такого висновку підводить читача свт. Іоан Максимович у вірші «Нил» (арк. 67 зв.). Християнин, відкинувши «мірская вся попеченія» (арк. 67 зв.), усі марноти життя, усамітнівшись і дотримуючись особливого молитовного чину – «бдѣнія» («В єдиненіи сидяй, Бога една знаєт...» (арк. 67 зв.)), сполученого із постом, духовними подвигами («В подвигах, постѣ, слезах, всеусердно бдѣте» (арк. 67 зв.)), зможе перейти до третього рівня ісихії – спокою («Непобѣдим ест любяй упокоеніе» (арк. 67 зв.)). Таким чином, аскет переходить від двох рівнів «зовнішньої ісихії» (ухід від людей і мовчання) до «внутрішньої» – стану «активного та творчого мовчання»²⁸.

Архієпископ Іоан Максимович закликає вірян: «Тѣм молю, безмолвіє весма возлюбѣте...» (арк. 67 зв.). Важливим аргументом цієї настанови є те, що мовчальник стає непідвладним впливові злих сил: «...удобнѣ сокрушит стрѣл изощреніе // Вражих: насилієм нимало успѣют, // В безмолвіи сидящу, тѣм неодолюют» (арк. 67 зв.). Ці рядки перегукуються, на нашу думку, зі словами прп. Іоана Ліствичника: «Зачиняй двері келії для тіла, двері вуст для розмов, а внутрішні двері душі – для злих духів»²⁹. «Брань внутреняя» (арк. 63 зв.) із пристрастями, відокремлення «від свого пересічного світовідчуття»³⁰ відкриває шлях спасіння, максимального наближення до Бога. За свт. Іоаном Максимовичем, «спасеніє безмолвно сидящим» (арк. 67 зв.) полягає у проходженні людиною процесу послідовного самоочищення, внаслідок чого вона зможе, користуючись висловом єпикопа Калліста (Уера), споглядати в чистоті Царство Боже:³¹ «Любящу безмолвіє, мзда готова многа. // Почієш <...> в Райском селені, // Приймеш блага земном по преселеніи <...> будєши богови угоден. // Водворишся на Небѣ яко преподобен» (арк. 6 зв.).

Отже, можемо говорити про те, що свт. Іоан Максимович висвітлює у своїй поетичній творчості основний постулат ісихастського вчення – мовчання (ісихія) має охоплювати як зовнішній (усамітнення, відмова від спілкування), так і

внутрішній (молитовне мовчання й споглядання) бік життя аскета. Поет накреслює у віршах схему духовного поступу людини, беручи за взірць окремі дніння святих Отців, аргументуючи власні погляди ремінісценціями й парафразами з творів теоретиків ісихазму (прп. Макарій Єгипетський, прп. Іоан Ліствичник). Архієпископ Іоан Максимович втілює «в словеса, и литѣры» (арк. 18 зв. нн.) барокове «релігійне почуття»³² (термін Б. Криси. – **С.Ж.**), закликаючи мирян наслідувати праведне життя подвижників, що є шляхом до порятунку людства від духовного зубожіння й гріховності. Гадаємо, одну з обов'язкових умов провадження аскетичного життя архієпископ Іоан Максимович убачав саме у практичному впровадженні засад ісихастського вчення.

Сьогодні ми позбавлені можливості з'ясувати міру впливу духовних традицій ісихастів на світогляд архієпископа Іоана Максимовича (як і інших митців барокової доби). Однак безперечним є факт знайомства святителя із творами Отців Церкви. На наш погляд, висвітлення проблеми впливу ісихастських традицій на літературну творчість Чернігівського літературно-філософського кола другої половини XVII-початку XVIII ст. потребує, наразі, ґрунтового аналізу.

Джерела та література:

1. Перетц В. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков / В. Перетц; [отв. ред. Д. Лихачев]. – М. – Л., 1962. – С.9.
2. Крעותень В. Світові сюжети в українській літературі XVII ст. / В. Крעותень // Україна XVII ст. між Заходом і Сходом Європи : Матеріали I-го українсько-італійського симпозиуму 13-16 вересня 1994 р. / [відп. ред. О. Мишанич]. – К. – Венеція, 1996. – С.391.
3. Радішевський Р. Польськомовна українська поезія кінця XVI – початку XVIII століття: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література»; 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Р.Радішевський. – К., 1996. – С.39.
4. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків : Акта, 2005. – С.39.
5. Там само. – С.41.
6. Пелешенко Ю. Ісихазм та його відгомони в українській літературі / Ю.Пелешенко // Свята Гора Афон і українська культура: збірник / [упор.: архієпископ Ігор Ісіченко]. – Харків: Акта, 2004. – С.53.
7. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків: Акта, 2005. – С.40.
8. Хоружий С. К феноменологии аскезы / С.Хоружий. – М., 1998. – С.100.
9. Див.: 9 Пелешенко Ю. Ісихазм та його відгомони в українській літературі / Ю.Пелешенко // Свята Гора Афон і українська культура: збірник / [упор.: архієпископ Ігор Ісіченко]. – Харків: Акта, 2004. – С.60-61.
10. Там само. – С.63-66.
11. Там само. – С.65.
12. Максимович Іоан. Алфавит собранный, риимами сложенный от Святых Писаний, из древних речений... / Іоан Максимович. – Чернігів, 1705. – 10+140+1 арк. Далі, посилаючись на це видання, аркуш зазначаємо в тексті.
13. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків : Акта, 2005. – С.42.
14. Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство [Електронний ресурс] / Калліст (Уер), єпископ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2003 // Православ'я: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/kallistos_ware_the_inner_kingdom_ua.htm
15. Там само.
16. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків : Акта, 2005. – С.40.
17. Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство [Електронний ресурс] / Калліст (Уер), єпископ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2003 // Православ'я: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/kallistos_ware_the_inner_kingdom_ua.htm
18. Хоружий С. К феноменологии аскезы / С.Хоружий. – М., 1998. – С.102.
19. Там само. – С.104.
20. Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство [Електронний ресурс] / Калліст (Уер), єпископ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2003 // Православ'я: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/kallistos_ware_the_inner_kingdom_ua.htm
21. Иоанн Лествичник, прп. Лествица [Электронный ресурс] / Иоанн Лествичник, прп.; [в рус. переводе] // Ни-ка: Библиотека Святых Отцов и учителей Церкви. – Режим доступу: <http://ni-ka.com.ua/index.php?Lev=ioanmax>

22. Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство [Електронний ресурс] / Калліст (Уер), єпископ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2003 // Православ'я: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/kallistos_ware_the_inner_kingdom_ua.htm
23. Цит. за: Ісіченко Ігор, архієпископ. Монашество давнього Єгипту / Ігор Ісіченко, архієпископ; [2-ге вид.] – Харків : Акта, 2004. – С.183.
24. Див.: Хоружий С. К феноменологии аскезы / С.Хоружий. – М., 1998. – С.102.
25. Туптало Дмитро. Лік духовний: Вибране з творів святителя / Дмитро Туптало; [пер. з ц.-сл. М.Лемик]. – Львів : Свічадо, 2005. – С.51.
26. Там само. – С.51.
27. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків : Акта, 2005. – С.46.
28. Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство [Електронний ресурс] / Калліст (Уер), єпископ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2003 // Православ'я: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/kallistos_ware_the_inner_kingdom_ua.htm
29. Иоанн Лествичник, прп. Лествица [Электронный ресурс] / Иоанн Лествичник, прп.; [в рус. переводе] // Ни-ка: Библиотека Святых Отцов и учителей Церкви. – Режим доступу: <http://ni-ka.com.ua/index.php?Lev=ioanmax>
30. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків : Акта, 2005. – С.46.
31. Див.: Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство [Електронний ресурс] / Калліст (Уер), єпископ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2003 // Православ'я: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/kallistos_ware_the_inner_kingdom_ua.htm
32. Криса Б. Пересотворення світу. Українська поезія XVII-XVIII століть / Б.Криса. – Львів: Свічадо, 1997. – С.185.
-

ОСОБИСТІСНІСТЬ БУТТЯ В ПОЕЗІЇ ОЛЕНИ МАМЧИЧ

Олена Мамчич більше двадцяти років працює викладачем Чернігівського педуніверситету. Та відома вона не тільки як плідний філолог-науковець та педагог. Перш за все вона є поетесою. Автор цієї статті намагається проаналізувати *філософський пласт* поезії Олени Борисівни. Такий погляд не претендує на об'єктивність у тому науковому розумінні об'єктивності, який передбачає критичний літературознавчий дискурс. Заборона накладається і на всілякі лестощі. Спробуємо просто подивитися на тексти Олени Мамчич крізь призму філософії любові. І тоді серед звичайних для поетичної стихії спроб самовираження засяють перли тих сенсів, у яких уже проступає не просто окрема особистість, а особистісність буття.

Однією з центральних тем поезії Олени Мамчич є *тема слова*. Вражає те, наскільки гостро поетеса відчуває стихію, що викривляє слово, робить його безсилим, безголосим, втомленим, холодним, чужим, вкритим «бісовим плащем», примхливим, оманливим найменням, пустою балачкою, «найзручнішою отрутою» та проявом марного честолюбства .

Філософія слова –
Найзручніша отрута,
Що собою і вабить,
І знаєцька вбива...

Це приклади із збірки «... І був вечір, і був ранок...» (Чернігів, 2006). А ось феноменологія слова в збірці «Покаяние» (Чернігів, 2005): «...избитая фраза, логика усталая, скоп смыслов серых, блудливые речи, бесовский выверт, лукавый лепет словоблудий, сплетни» («И в рассказах знакомых поминать»), горделивое пустословие («И в центре круга гордо гарцевать, и петухом кричать по глупым поводам»)...

Половина слов –
Колос кошений,
Буквы липкие –
Мерзлым крошевом

Перед нами дуже ємкий образ. «Колос кошений» - це слова, що не мають життєдайного духовного коріння, штучні витвори ідеологів від філології. «Букви липкіе мерзлым крошевом» - образ, який парадоксально поєднує протилежні крайнощі пекельної спеки (яка розплавляла слова так, що вони стали бридкими та гидкими) і моторошного холоду байдужості та відчуження. Якщо словесне пекло можна виразити в слові, то це, мабуть, найлаконічніший вислів: «букви липкіе мерзлым крошевом»... А «крошево»? Це не просто якісь фрагменти слів, а така собі мерзотна каша потовчених вщент фрагментів сенсів. Коли читаєш ці слова, маєш відчуття, ніби доторкаєшся до павука, жаби та скорпіона водночас. Треба бути справжнім поетом, який любить і знає живу мову, щоб з такою огидою сприймати словесний бруд.

Через ці спотворені слова Олена Мамчич намагається прорватися до справжніх слів – вічних сенсів буття, пірнути до тих «неозорих глибин», де існує благодать «псалмов забутих», де серце розуміє серце без слів у божественній музиці вічного Життя.

І жадаєш цих звуків,
Що у серці завмерли,
Та відчутти свободу
Все одно не змогли...

На якусь мить поетеса сприймає своїм серцем ці слова-звуки-образи («І слова ніжного із болем доторкнулись»), та кожного разу розуміє, що вони завмерли у серці, залишившись не висловленими:

Але збагнеш
Лиш на осінніх кресах:
Сказати більш –
Не вистачило слів...

Відомо, що давньогрецький філософ Сократ найвищою мудрістю вважав розуміння свого незнання («Я знаю, що я нічого не знаю»). Та це положення мислитель вважав не висновком своєї філософії, а лише певною пропедевтичною процедурою, яка може відкрити можливість істинного знання, що має справжню онтологічну цінність. Що ж до поета, то найвищою мудрістю того, хто намагається проникнути у таємницю буття через відкриття у власному серці одвічних слів-сенсів, є усвідомлення своєї неспроможності їх висловити. І коли приходиться таке усвідомлення, серед купи безсилив слів, що пнуться до гори, але не мають крил, щоб злетіти, раптом замерехтять неземним сяйвом зірка дарованого сенсу.

Відчуття деградації мови, викривлення слів-першообразів буття в порожнечі суетної та облудної балаканини переходить в *есхатологічну тему*:

Річки кохання спорожніли,
Бо у землі немає сил,
Птахи-невдахи очманіли,
Не відчують щастя крил,
Неспокій вітру спокушає,
Благає сонце каяття –
Терпіння віру обіймає,
Веде на прощу все життя...

Інкони поетеса просто не витримує метастазування смерті у культуру, природу, стосунки навіть найближчих людей і виголошує до Бога, скільки ще Він буде терпіти?

Чому століття розгубилось
І без любові прожива?
...Чому байдуже сонце сяє
І небо з горя не впаде?
Чому усіх за все прощає –
І день за ніччю знову йде?..

Та есхатологічні мотиви не завжди звучать надривно. Ось слова, в яких ми чуємо мирну та світлу надію на переображення буття, що станеться колись і на сивій землі.

Ти, земле, сива
І понура,
В червоних маках
Зацвітеш...
Мине печаль,
Мине зажура,
Якщо життям
До Бога йдеш...

Ще одна тема, яку ніяк не можна оминати, осмислюючи поезію Олени Мамчич, – це *тема долі поета* в цьому світі. Образ поета тут нагадує образ подорожнього, який не має де голови прихилити («необжитая квартира, переменные друзья»), якого «бросает жизнь батутом в продрогшей колеснице».

Та не тіло його шукає спочинку та зручностей, а душа шукає живої душі. Звідси випливає здатність відстороненого сприйняття цього світу – відчуття нормального як дикого, прогресу як тупцювання на одному місці, веселощів як замаскованої нудьги, престижного як примарного, а «прекрасного» як звабливого та оманливого.

И вникнешь в безмолвную
Грешность
Рискованного обмана -
Неужто осталась нежность
Для роли второго плана?
Неужто остались силы
Для всплеска усталой
Веры? –
То просто ночам молилась
Бессовестная химера...

І ще про оманливі сенси життя:

Сатанеют тараканы
В темноте седых шкафов –
Отвенчали рестораны
Цепи свадебных оков
Музыканты разбежались,
И грустит один рояль,
Саксофоны отвизжали
Всю заморскую печаль...

Образ відстороненого споглядання поетом стихії людського існування (не буття, а саме існування) – це образ тополі, що росте обабіч дороги. Пил суєти не забруднює її листя. Дорога є символом шляху, яким йде натовп. Дорога – це простір масової культури, гедоністичного сенсу життя, прагнення до влади та престижу... І тополя змушена «кивати вітру», тобто віддавати «кесарю кесарево», але «поглядом – на Бога»:

Росте тополя осторонь дороги
Чекає щастя всупереч рокам,
Киває вітру, поглядом – на Бога,
Між небом і землею – сам на сам.

Особлива тема – тема часу та темпоритму життя. *Хронотоп* поетеси є досить складним та суперечливим. В цьому хронотопі майбутнє то здається тривалим, то однією миттю, зими та весни по-різному вимірюють час, а осінь намагається витіснити усі інші пори року і запанувати над життям.

Від тебе і до мене –
Сорок зим,
Ще менше – весен,
Осені ж – чимало...

Присмак осені відчувається в обох збірках, але це не гіркий присмак горілого листя, це не тільки холодні зливи... Перш за все, осінь – це час, коли людина навчається радіти – радіти навіть невеличкому промінцю сонця, бути вдячною за тепло, за особливий, осінній лад природи. Навесні свого життя людина найчастіше не помічає красу, не дякує Богам і людям за тепло – все сприймається як належне, як таке, що буде завжди...

Коли заплющити очі –
Листопад,
І жовтий сон злітає,
Наче казка,
Вкриває землю
Вересневий лад
І кличе дощ,
Замріяний невчасно...

З одного боку, для світовідчуття О.Мамчич характерним є відчуття залізної жорсткості часу:

Как бьют часы
По дням упрямым,
И будто стон,
Надсадный звук,
А время,
Не имея сраму, -
Не разжимает
Жадных рук...

Цілі сторіччя ніби величезний гірський обвал зникають просто на очах в поетеси («Обвалом – сотні лет, и кругом дней века», «Минутами век шелестит...»). Та вона намагається боротися з цією залізною визначеністю та обмеженістю людського життя. Шлях такого протистояння невідворотному плину невблаганного часу – цінування кожної миті, життя в «зараз» і «тепер». Ця філософія не має нічого спільного з бажанням «хапнути від життя» якнайбільше задоволень, вгамувати спрагу фізичного існування. Поетеса шукає секрет тієї миті, що випадає із звичайного плину часу, мить, що має зв'язок із вічністю («смиренна мить прийде потому, зупинить днів шалений біг»). Найглибший секрет володіння часом – в двох словах: «смиренна мить».

На обкладинці збірки «Покаяние» зображено скло, в яке тільки що влетіло каміння. Розбиті шматочки розвернулися у напрямку удару і зараз осиплюються... Але «смиренна мить» зупинила час. Осколки завмерли на мить у повітрі. Здається, що зараз ми, як на півці, що прокручується назад, побачимо, як каміння повертається у свою висхідну позицію, а скло збирається знову до купи.

Смиренна мить – це час покаяння, коли «можуть безнадій дощів уникнуть гіркі слова у щирості провин», це час, коли людина усвідомлює, «як довго йти нам до святого храму» та з острахом питає себе, чи може вона Богу «подивитися в очі?»

